

Makarenko N.M. Invective vocabulary as a form of interpersonal communication. The article analyzes the obscene language which is becoming today the norm of interpersonal communication among teenagers and adults. There are some approaches to the problem of the obscene language as the form of verbal aggression, the sociocultural phenomenon. The psychological origins of the phenomenon are analyzed. The most common used vocabulary is sexual vocabulary, euphemisms of genitals, exaggeration of defects. The semantic roots of the phenomenon are revealed and diagnosed, the reasons of the vocabulary usage are defined (the main reason is stress relief). The classification of the main reasons is given: the conflict resolution, examples set by parents, the word connection in the sentences. The negative (the deterioration of interpersonal relations) and positive (stress relief) consequences of this vocabulary usage are distinguished, the brief description of the remedial coach program is presented on the obscene language usage reduction at the juvenile and adolescent age, improvement of interpersonal communication without invective usage. The methods of the research are a talk (interview), listening to audio examples, the methods of public action and role playing. The results of coaching are checked by the method of sampling theory (mathematical statistics) and the given results testify to the effect of solving the problem by systematical psychological influence from the view of juvenile and adolescent age individual peculiarities.

Key words: invective, obscene language, aggression, destructive behavior, life-coaching, correctional, remedial work, the methods of influence, mini-VAAL.

Отримано: 5.09.2013 р.

УДК 159.923.2-053.81

С.А.Михальська, Н.С.Славіна

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

С.А.Михальська, Н.С.Славіна. Особливості становлення професійної самосвідомості в юнацькому віці. У статті розкрито особливості становлення професійної самосвідомості в юнацькому віці. Зроблена спроба довести, що самосвідомість формується в життєдіяльності і спілкуванні з навколишніми людьми і є результатом пізнання себе, своїх дій, психічних якостей і т. д., а професійна самосвідомість – це проєкція усіх структурних компонентів самосвідомості на професійну діяльність. Ефективність здійснення професійної діяльності у майбутньому

залежить від того, наскільки гармонійно розвиненою є особистість і самосвідомість майбутнього фахівця, якою мірою він здатен самоорганізуватись, адекватно реагувати на несприятливі чинники середовища, активно діяти, володіючи відповідним набором психологічних властивостей, якостей і особливостей.

Ключові слова: самосвідомість, юнацький вік, самовизначення, професійна самосвідомість, “Я-концепція”, навчання, самооцінка, особистість, рефлексія.

С.А.Михальская, Н.С.Славина. Особенности становления профессионального самосознания в юношеском возрасте. В данной статье раскрыты особенности становления профессионального самосознания в юношеском возрасте. Сделана попытка доказать, что самосознание формируется в жизнедеятельности и общении с окружающими людьми и является результатом познания себя, своих действий, психических качеств и т. д., а профессиональное самосознание – это проекция всех структурных компонентов самосознания на профессиональную деятельность. Эффективность осуществления профессиональной деятельности в будущем зависит от того, насколько гармонично развитой является личность и самосознание будущего специалиста, в какой мере он способен самоорганизовываться, адекватно реагировать на неблагоприятные факторы среды, активно действовать, владея соответствующим набором психологических свойств, качеств и особенностей.

Ключевые слова: самосознание, юношеский возраст, самоопределение, профессиональное самосознание, “Я-концепция”, обучение, самооценка, личность, рефлексия.

Актуальність проблеми дослідження. Підвищення ефективності системи освіти, побудова її на засадах гуманізму, зростання ролі людського чинника в суспільстві зумовили необхідність активного впровадження в педагогічну практику особистісно орієнтованого навчання. Створення умов, які сприяють тому, щоб при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти розвивалася сфера особистісних функцій індивіда, – так в узагальненому вигляді можна визначити мету особистісно орієнтованого навчання. А визнання студента головною фігурою всього навчального процесу складає сутність особистісно орієнтованої педагогіки. Саме в рамках такої освіти майбутні фахівці, здобуваючи стандартні знання, зможуть розвивати свій рефлексивний потенціал, оволодівати навичками самоаналізу й цілісного аналізу ситуації спілкування. Водночас підготовка майбутніх фахівців у різних галузях і зокрема у психології характеризується розривом психологічного пізнання й самопізнання. Традиційно психологія більше формує стандартні знання, ніж розвиває рефлексивні, які потрібні майбутньому фахівцеві, а особливо майбутньому психологу.

Мета дослідження – теоретичне виявлення особливостей становлення професійної самосвідомості студентської молоді.

Аналіз досліджень. Питання, пов'язані зі свідомістю, самосвідомістю та несвідомим, широко досліджувалися у зарубіжній психологічній науці, особливо у психоаналітичних, аналітичних та споріднених з ними школах (А.Адлера, Е.Еріксона, А.Маслоу, З.Фрейда, Е.Фромма, К.Юнга).

Основну концептуальну парадигму проблеми самосвідомості та її основного продукту – “Я-концепції” – сформували представники зарубіжної психологічної науки (Р.Бернс, В.Джеймс, А.Маслоу, Р.Мей, Дж.Мід, К.Роджерс та ін.).

У російській та вітчизняній психологічній науці різні аспекти проблеми самосвідомості розкриті у працях І.Д.Бежа, М.Й.Боришевського, Л.С.Виготського, А.В.Захарової, С.Д.Максименка, С.Л.Рубінштейна, О.Т.Соколової, О.Г.Спіркіна, В.В.Століна, С.П.Тищенко, П.Р.Чамати, І.І.Чеснокової та ін.

Більшість авторів до структури самосвідомості включають три компоненти:

- когнітивний (образ “Я” або “Я-концепція”, уявлення про себе, знання свого “Я”);

- афективно-оцінний (самооцінка, ставлення до себе, самоповага, самосприйняття тощо);

- регулятивний (саморегуляція, самоконтроль, самоствердження, самоосвіта, саморозвиток, самовдосконалення тощо).

На прикладі української психології можна виділити три спрямування дослідження самосвідомості: у першому з них вивчаються проблеми національної самосвідомості; у другому – проблеми вікової динаміки розвитку самосвідомості, моменти появи тих чи інших новоутворень самосвідомості; у третьому – “образ Я”, “Я-концепція”.

Найважливіша роль у формуванні якостей самосвідомості належить навчанню й вихованню, у процесі яких особистість, пізнаючи інших людей і їхнє ставлення один до одного, тим самим пізнає і саму себе, ті чи інші якості в собі. Важливу роль при цьому відіграють і такі форми суспільного впливу, як театр, радіо, кіно, телебачення тощо – все те, що сприяє пізнанню людиною інших людей, а через них і самої себе.

Юнаку доводиться орієнтуватися в різних професіях, що зовсім не просто, оскільки в основі ставлень до професій лежить не свій власний, а чужий досвід – інформація, одержана від батьків, друзів, знайомих, з телепередач та ін. Цей досвід, зазвичай, абстрактний, не пережитий, не вистражданий дитиною. Окрім

того, необхідно правильно оцінити свої об'єктивні можливості – рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї і, головне, свої здібності і нахили.

Рефлексія дає змогу юнацтву аналізувати життя, дивитися на нього з боку, що є важливим моментом його психічного розвитку. Пізнання життя і свого місця в ньому зумовлює глибоке розуміння своїх зв'язків, стосунків з іншими людьми, правил, моральних основ цих взаємин, усвідомлення потреби в духовному. Результатом роздумів про себе, діалогів із собою, самоаналізу стає обґрунтування моральних мотивів і моральної позиції.

Інколи юнак шкодує, що не може повернутись до характерного для дитинства ставлення до життя, коли все сприймалося природно, безпосередньо, щиро, наївно. Подібна відсутність будь-якої рефлексії виникає у старшого школяра, коли він перебуває у полоні сильного афекту, коли чимось розгніваний чи захоплений. Але пізніше все одно підключається рефлексія, яка ніби припиняє безперервний процес життя, розчленовує його, аналізує, дозволяючи подивитися на себе ззовні. Момент підключення рефлексії є вирішальним, ключовим, тому що саме з цього моменту кожний вчинок стає відбиттям нового, глибинного, відповідального ставлення до власного існування. Однак інтенсивний розвиток рефлексії у цьому віці обтяжується великою кількістю сумнівів щодо дійсності та ставлення до неї.

Центральне ядро самосвідомості “Я-концепція” у пору юності стає все складнішим і стійкішим новоутворенням. Це пов'язано з тим, що виникають інтелектуальні, фізіологічні та психологічні зміни як у внутрішньому світі молоді людини, так і у її зовнішньому вигляді. На цей процес розвитку “Я-концепції” юнака чи дівчини впливають різноманітні чинники, що пов'язані зі зміною соціальних ролей, необхідністю прийняття самостійних рішень, докорами дорослих щодо неналежної самодостатності, вибором ціннісних орієнтацій, друзів, професії, смисложиттєвим самовизначенням і, зрештою, статевим дозріванням. Тому поведінка такої особистості здебільшого має суперечливий характер [10, с. 78-90].

Самовизначення пов'язане з новим сприйманням часу – співвіднесення минулого і майбутнього, сприймання теперішнього з точки зору майбутнього. Тепер усвідомлюється часова перспектива: “Я” охоплює минуле, що належить йому, і прагне в майбутнє. Але сприймання часу суперечливе. Почуття незворотності часу часто поєднується з уявленнями про те, що час зупинився. Старшокласник відчуває себе то дуже молодим, навіть зовсім маленьким, то, навпаки, зовсім старим і випробувавши все,

лише поступово встановлюється зв'язок між „мною як дитиною” і “тим дорослим, яким я стану”, наступність теперішнього і майбутнього, що важливо для особистісного розвитку [7, с.100-120].

Ще один момент, пов'язаний із самовизначенням, – зміна навчальної мотивації. Юнаки, провідну діяльність яких, зазвичай називають навчально-професійною, починають розглядати навчання як необхідну базу майбутньої професійної діяльності. Їх цікавлять, головним чином, ті предмети, які їм будуть необхідні в подальшому, їх знову починає хвилювати успішність.

Звідси і недостатня увага до “непотрібних” навчальних дисциплін і відмова від зухвалого ставлення до оцінок, яке було прийнятним серед підлітків, як вважає А.В. Петровський [8, с.57-58], саме в старшому шкільному віці з'являється свідоме ставлення до навчання.

Також слід зазначити, що в ранньому юнацькому віці простежується вплив певної соціальної ситуації, який відображається у поглядах і впливах батьків (для юнака) та друзів (для дівчини) на формування “Я-концепції” особистості. Негативна соціальна ситуація розвитку, а саме – недостатність вільного спілкування з батьками, негативний вплив референтних груп, негативна соціальна ситуація у мікросередовищі (сім'я, школа, вулиця), в якому знаходиться старшокласник, негативно впливає на забарвлення самосвідомості особистості [1, с.49-68].

Студентський вік – початок переходу від юності до зрілості, важливий період розвитку самосвідомості та зрілої самооцінки. Феноменально це проявляється в усвідомленні своєї індивідуальності, неповторності, мотивів поведінки та діяльності, інтимізації внутрішнього життя. У завершальній стадії знаходиться і професійне самовизначення студентів. Все це робить не тільки можливою, але і необхідною спеціальну роботу з управління процесом професійної самосвідомості студентів, формування їх професійної “Я-концепції” [9, с.49-55].

У радянській психологічній літературі деякі міркування стосовно особливостей професійної самосвідомості у молоді були висловлені в 20-х роках О.О.Смирновим, який, розглядаючи питання “фактичних основ вибору професії”, відзначає, що “особистісна відповідність”, тобто відповідність, зумовлена фізичними та психічними особливостями тих, хто обрав професію, у більшості випадків має невелике значення.

У 80-90-х роках минулого століття різні аспекти цього питання (адекватність самооцінки, співвідношення самооцінки з рівнем домагань і професійних намірів) досліджувались у працях

Д.В.Дьоміної, В.В.Єрмоліна, А.М.Кухарчук, Г.П.Рябоконе та ін. У них зазначається, що значна частина студентів-першокурсників різних учбових закладів не уявляє, які обов'язки та чи інша професія ставить перед людиною. Такий важливий чинник, як відповідність професії особливостям особистості, часто враховується не усіма й не завжди правильно. Поряд з цим слід також зауважити, що дані різних дослідників щодо особливостей самооцінки нерідко суперечать одне одному. Так, наприклад, згідно одних досліджень, студенти педагогічних вузів основними показниками своєї професійної компетентності вважають моральні та вольові якості, інші вчені у своїх працях зазначають, що юнаки краще усвідомлюють психофізіологічні властивості, особливості темпераменту [3, с. 54-63].

Існує кілька підходів до розуміння професійної самосвідомості. Б.Г.Паригін виокремлює професійну самосвідомість як різновид самосвідомості. Вона розглядається як усвідомлення своєї належності до деякої професійної групи.

В.Д.Брагіна розуміє професійну самосвідомість як пізнання і самооцінку професійних якостей і ставлення до них.

В.Н. Казієв вважає, що професійна самосвідомість є інстанцією, у якій відбувається оцінка досягнень, планування напряму саморозвитку, його здійснення.

П.А.Шавір трактує професійну самосвідомість як виборну діяльність самосвідомості особистості, підпорядковану завданню професійного самовизначення, усвідомлення себе як суб'єкта своєї професійної діяльності.

Можна відмітити, що професійна самосвідомість прямо пов'язана з усвідомленням людиною себе в професійній діяльності, тобто зміст професійної самосвідомості – відноситись до професійної діяльності і до себе, як до суб'єкта цієї діяльності. Якщо самосвідомість формується в життєдіяльності і спілкуванні з навколишніми людьми і є результатом пізнання себе, своїх дій, психічних якостей і т. д., то професійна самосвідомість – це проекція усіх структурних компонентів самосвідомості на професійну діяльність [4, с.68-72].

Становлення самосвідомості студентства, що передбачає розвиток таких її процесів, як самоспостереження, рефлексія, саморегуляція на поведінковому та емоційному рівнях, проходить під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників і безпосереднім чином зумовлює процес особистісного зростання. Саме тому його ефективність певним чином залежить від того, наскільки розвинена в індивіда потреба активно здійснювати ці зміни, трансформуючи власну особистість та самовдосконалюючись.

Зміст професійної самосвідомості складає розуміння суб'єктом саме тих властивостей та якостей особистості, які необхідні для успішного виконання професійної діяльності, тобто професійно важливих рис, зазначають А.К.Маркова та Л.М.Мітіна. Для студентів різних професій ці риси будуть різними, але ступінь їх усвідомлення має значний вплив на вибір професійних задач, на хід виконання діяльності і на впевненість особистості в собі.

Загальна тенденція динаміки професійної самосвідомості вже на етапі професійної підготовки проявляється у якісному та кількісному ускладненні когнітивних, афективних та поведінкових її підструктур. Ці зміни відбуваються в різний час навчання з різною мірою інтенсивності. У цьому виявляється гетерохронність та динаміка становлення професійної самосвідомості особистості студента-психолога.

Згідно з Л.М.Мітіною та А.К.Марковою, структура професійної самосвідомості особистості являє собою взаємодоповнювальне з'єднання трьох підструктур: когнітивної, афективної та поведінкової [5, с.85-90; 6, с.36-39].

Когнітивна підструктура містить усвідомлення людиною себе в системі професійної діяльності, у системі її особистісного розвитку. Поступово в особистості на основі уявлення про себе в окремих професійних ситуаціях, на основі думки колег складається стійка "Я-концепція", що надає їй відчуття професійної впевненості або невпевненості.

В афективно-оцінному ставленні до себе вирізняють оцінку людиною своїх сьогоденних можливостей (актуальна самооцінка), вчорашніх (ретроспективна самооцінка) та майбутніх досягнень (потенційна або ідеальна самооцінка), а також оцінку того, що думають про неї інші (рефлексивна самооцінка).

На думку А.К.Маркової [5, с.53-55], якщо актуальна оцінка вища ретроспективної, а ідеальна вища актуальної, то це вказує на зростання професійної самосвідомості. Найбільш важливим є формування позитивної самооцінки особистості в цілому. Така особистість прагне до самореалізації.

Третій компонент професійної самосвідомості – поведінковий, це здатність діяти на основі знань про себе та ставлення до себе [6, с.36-39].

За А.К.Марковою [5, с.53-55] до професійної самосвідомості належать такі складові:

– усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії як еталонів для усвідомлення своїх якостей. Тут закладаються основи професійного світогляду, пізніше – особистого про-

фесійного кредо, особистої концепції професійної праці, з якої виходитиме фахівець у своїй роботі;

– усвідомлення цих якостей у інших людей, порівняння себе з деяким абстрактним або конкретним колегою;

– оцінка себе як професіонала з боку колег;

– самооцінка людиною своїх окремих сторін – розуміння себе, своєї професійної поведінки, а також емоційне ставлення і оцінювання себе. Професійна самосвідомість спирається тут на професійну самооцінку – ретроспективну («Я» як професіонал учора), актуальну («Я» як професіонал сьогодні), потенційну («Я» як професіонал завтра), ідеальну;

– позитивне оцінювання себе в цілому, визначення своїх позитивних якостей, перспектив, що призводить до позитивної «Я-концепції». У професіонала, що має такий рівень самосвідомості, підвищується впевненість в собі, задоволеність своєю професією, ефективність роботи, зростає прагнення до самореалізації.

О.А. Єльдашова [2, с. 101-102] дотримується думки, що професійна самосвідомість містить уявлення людини про себе як про члена професійної спільноти, носія професійної культури, в тому числі певних професійних норм, правил, традицій, притаманних професійній спільноті. До цих уявлень належать характеристики людини, які визначають успішність її діяльності, професійно важливі якості, якими можуть виступати індивідуально-психологічні властивості та ставлення особистості.

До індивідуально психологічних властивостей належать наступні властивості особистості: сенсорні, перцептивні, мнемічні, мислительні, мовленнєві, емоційні, вольові, моторні, комунікативні.

Ставлення особистості включає: ставлення людини до професії; до себе як до суб'єкта діяльності; до інших людей (колег, керівника, клієнта); до об'єкта праці; до предмета праці; до засобів праці; до умов праці.

Висновки. Структурну будову професійної самосвідомості можна представити за допомогою наступних компонентів: усвідомлення професійної моральності; усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності; усвідомлення та оцінка відносин; усвідомлення власного розвитку у часовому зв'язку. Ефективність здійснення професійної діяльності у майбутньому залежить від того, наскільки гармонійно розвиненою є особистість і самосвідомість майбутнього фахівця, якою мірою він здатен самоорганізовуватись, адекватно реагувати на несприятливі чинники середовища, активно діяти, володіючи відповідним набором психологічних властивостей, якостей і особливостей. І саме

розвиток самосвідомості в більш повному обсязі реалізує ці особистісні тенденції, які сприяють успішному засвоєнню необхідних знань і формуванню професійно важливих якостей фахівця.

Список використаних джерел

1. Деркач А. А., Москаленко О. В., Пятин В. А., Селезнёва Е. В. Акмеологические основы профессионального самосознания личности. Учебное пособие / А.А.Деркач, О.В.Москаленко, В.А.Пятин, Е.В.Селезнёва. – Астрахань: Издво Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. – 330 с.
2. Елдышова О. А. Профессиональное самосознание как психологическая составляющая профессионального становления / О.А.Елдышова // Фундаментальные исследования. – 2006. – № 7. – С. 101-102.
3. Кухарчук А.М. Самооценка студентов в процессе профессионального самоопределения / А.М.Кухарчук. – Минск: «Народная асвета», 1984. – 154 с.
4. Максименко С.Д. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності / С.Д.Максименко, О.М.Пелех // Рідна школа. – 1994. – №3-4. – С.68-72.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М.: Знание, 1996. — 312 с.
6. Митина Л. М. Формирование профессионального самосознания учителя / Л.М.Митина // Советская педагогика. – 1989. – № 12. – С. 36-39.
7. Общение и формирование личности школьника: Опыт экспериментального психологического исследования / Под ред. А.А.Бодалева и Р.Л. Кричевского. – М.: Педагогика, 1987. – 158 с.
8. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиций социальной психологии / А.В. Петровский // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 57.
9. Рукавишникова Н.Г. Профессиональное самосознание студентов педагогического вуза / Н.Г.Рукавишникова // Ярославский педагогический вестник. – 2003. – № 11. – С. 49-55.
10. Фурман А.В. Психологія «Я-концепції»: Навчальний посібник / А.В.Фурман, О.Є.Гуменюк. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. The bases of professional consciousness of personality. Student's book /A. Derkach, O. Moskalenko, V. Pyatin, E. Selezneva. – Astrahan, 2000. – 330 p.

2. Professional consciousness as psychological part of the professional beings / O. Eldyshova// The fundamental researches. – 2006. – №7. – p. 101-102.
3. Students' self-mark in the process of professional self-determination / A. Kuharchuk. – Minsk, 1984. – 154 p.
4. A specialist needs to be designed. Scientific bases if graduating student of pedagogical university are ready for pedagogical activity / S. Maksimenko, O.Pelekh. – 1994. – №3-4. – p. 68-72.
5. The psychology of skills/ A. Makarova. – 1996. – 312 p.
6. The formation teacher's professional consciousness/ L. Mitina. – 1989. – №12. – p.36-39.
7. The formation and communication student's personality/ A. Bodaleva, R.Krichevskiy. – 1987. – 158 p.
8. The problem personality development in social psychology/ A.Petrovskiy. – 1984 – №4. – p. 57.
9. The professional consciousness student of pedagogical university / N. Rukavishnikova. – 2003. – №11. – p.49-55.
10. The psychology. Student's book/ A. Furman, O.Gumenyuk – Lviv: Noviy svit. – 2000, 2006. – 360 p.

S. Mykhalska, N. Slavina. Special features of professional consciousness formation in youth age. This article envisages the actual problem of the professional consciousness formation in youth age. It proves that the consciousness plays a big role in the development of personality.

The development of youth consciousness depends on some conditions. First of all the communication with people much influences on the process of self-determination.

Then the training of future specialists in different subjects such as psychology takes great part in the cognition and self-cognition aspects. As a rule psychology forms standard knowledge more than destroys the reflexive skills which are needed by specialists in future especially in psychological work for the effective interactivity and communication.

The structure of professional self-determination can be shown by the next components: professional tolerant, professional skills, the mark of relations, the own development in future.

The professional activities depend on the development of personality and self-determination of the future specialists, how a person can organize and behave in unknown environment.

A person must have psychological skills and use it. Therefore this links form useful skills and necessary knowledge in future.

Key words: consciousness, youth age, self-determination, professional consciousness, "Self-concept", studies, self-appraisal, personality, reflection.

Отримано: 11.08.2013 р.